

Стаття надійшла до редакції 29.04.13.

Шкураренко Ю., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

Мировоззренческие взгляды Павла Глазового

В статье поднимаются проблемы осмысления Павлом Глазовым своих творческих принципов. Детально рассматривается, в чем писатель видел свое задание, долг перед народом; каким должно быть искусство слова; каковы функции искусства слова и какова роль писателя согласно идеям Павла Глазового на примере его эпистолярного и творческого наследия.

Ключевые слова: *попынно-горькая правда, пробуждение национального сознания, народность, искренняя простота и доходчивость, озарение Мудрости Радостью.*

Shkuratenco I., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Pavlo Glasovyy's world view

The article devoted to the problems of Pavlo Glasovyy's creative principles. Particular attention is given to the problem of how the author see his assignment, duty, moral imperative to serve the nation; how the literary should be; which functions of word art and what role of the writer according to the Pavlo Glasovyy opinion.

Key words: *the wormwood with bitter truth, the awakening of the national consciousness, the nationality, the sincere simplicity and clarity, the striking of wisdom by gladness.*

УДК 82_311,9:046.2(808.53)

Шкуров Є., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НАУКОВА ФАНТАСТИКА У ТЕОРЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто сучасні погляди на наукову фантастику у рамках літературознавчого дискурсу. Досліджено генезис та історію наукової фантастики. Оглянуто позиції сучасних вчених і письменників-фантастів щодо природи та особливостей цього підвиду фантастичної літератури.

Ключові слова: *фантастика, наукова фантастика, фантастикознавство, дискурс.*

Дослідження наукової фантастики відбувається у безпосереднім зв'язку з загальним дискурсом фантастики. Протягом ХХ століття точились дискусії, чим є фантастика, а також про спільні та відмінні риси наукової фантастики та власне фантастичної літератури. [5, ст. 106] Проте усталеного погляду ні на наукову фантастику, ні на фантастику в цілому нема. **Актуальність** статті пояснюється відсутністю загальноприйнятого визначення поняття «наукова фантастика» та недостатнім ступенем його вивчення у вітчизняному літературознавстві. **Об'єкт** роботи – фантастикознавчий дискурс у літературознавчих дослідженнях, **предмет** – наукова фантастика як частина фантастикознавчого дискурсу в літературознавстві.

Мета – розглянути особливості наукової фантастики та підходи до її визначення у межах літературознавчого дискурсу. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: розмежувати поняття фантастика і наукова фантастика; оглянути існуючі погляди на наукову фантастику; визначити характерні риси наукової фантастики.

Наукову фантастику розглядали такі дослідники як Ф. Бритков, Г. Гуревич, К. Мзареулов, Р. Нудельман, Г. Стасива, Є. Тамарченко та інші.

За Радянського союзу загальноприйнятою вважалась думка, що фантастика – це особливий художній метод (Р. Нудельмана, Є. Тамарченко), але вже починаючи з кінця 70-х вона поступово перестала бути панівною. У вітчизняному літературознавстві існують погляди на фантастику як різновид літератури (В. Муравйов), жанр (Т. Бовсунівська, Т. Катишева), жанр мистецтва (К. Мзареулов), метажанр (О. Стужук), літературну стратегію (Т. Чернишова), галузь художньої творчості (О. Осипов), трансісторичну категорію естетики (К. Фурумкін), форму художнього моделювання «вторинного світу» (А. Ройфе), явище, у своїй структурній первинності співставне з поезією як найбільш елементарною формою художнього мовлення (Ю. Лотман).

Г. Гуревич у праці «Бесіди про наукову фантастику» відзначає, що якщо «фантастика – це література, де істотну роль грає незвичайне, неіснуюче, невідоме, явно придумане», то наукова фантастика – «це така область, де незвичайне створюється матеріальними силами – природою або людиною за допомогою науки і техніки». [2].

Як і фантастична література загалом, наукова фантастика має дуже давнє коріння. Так історик Ф. Брюс стверджує що предтечою наукової фантастики можна вважати всі оповідання про дивовижні відкриття і надзвичайні подорожі в часі і просторі, а також історії про дивні фізичні явища та утопічні фантазії. [13]

Сам термін «науково-фантастичне» у вітчизняному дискурсі з 1914 року, коли його запропонував фізик, математик і астроном Яків Перельман, один

із засновників жанру науково-популярної літератури. На заході аналогічний термін «science fiction» (спершу у вигляді «scientifiction»), поєднавши слова «science» і «fiction») у 1923 році застосував уперше Х'юго Гернсбек [5; 13], американський винахідник, письменник і видавець, засновник першого в світі журналу наукової фантастики «Amazing Stories». Уперше вжив він цей термін на сторінках власного журналу «Наука і винахід». [13] Премія «Х'юго», щорічно присуджується на Всесвітньому конвенті любителів фантастики, названа саме на честь Х'юго Гернсбека. Втім, існує думка, що термін «science fiction» ще раніше було вжито англійським есеїстом В. Вілсоном у 1851 році. [4] В українській літературі цей підвид фантастичної літератури виник наприкінці XIX – початку XX століття. [4] Засновниками науково-фантастичного жанру в Україні можна вважати В.Винниченка та Ю.Смолича. [4] Сучасними представниками цього жанру є О.Зорич, Г.І. Олді, В. Єшкілев, Г. Пагутяк, В. Пузій та інші.

Прояви наукової фантастики знаходимо ще у народних легендах, казках («Летючий корабель»), лицарських та готичних романах, творчості Ф.Рабле, Ф.Бекона, Дж.Свіфта, Вольтера, М.Шеллі, Е.А. По, однак більшість дослідників пов'язує її виникнення з творчістю Ж. Верна та Г. Дж. Веллса. [5, ст. 106]

В укладеній Ю.І. Ковалівом «Літературознавчій енциклопедії у 2 томах» знаходимо наступне визначення: «наукова фантастика (грец. Phantastike: здатність уявляти) – епічні твори, в яких висвітлюється науково-технічний потенціал, реалізується уявлення письменника про віддалене майбутнє цивілізації, роль кіберів, контакти з позаземними цивілізаціями тощо» [5, ст. 106]. Х'юго Гернсбек свого часу радив фантастам писати твори, де 74% від літератури і 25% від науки, вважаючи інженера центральною постаттю сучасності. Він відзначав, що наукова фантастика «повинна перш за все зачіпати майбутнє. Наукова фантастика існує для того, щоб у формі оповідань передбачати прийдешні чудеса прогресу». Таке бачення співзвучне з висловленою Р. Хайнлайном у 1947 році думкою, що фантастика – це «література міркувань» [13].

М. Галина у присвяченій науковій фантастиці статті «Стара, нова, наднова» відзначає, що «зазвичай мається на увазі, що НФ – це вид літератури, де сюжет розгортається навколо фантастичної, але все ж таки наукової ідеї. Точніше, в науковій (твердій) фантастиці задана картина світу логічна і внутрішньо несуперечлива. Сюжет у НФ зазвичай будується на одному або декількох ніби наукових припущеннях (можливі машина часу, пересування в космосі швидше світла, «надпросторовий тунель», телепатія та інше)» [1].

І. Єфремов відзначав, що наукова фантастика – це «література логічних міркувань» [3, ст. 471], японський письменник Кобо Абе дає науковій фан-

тастиці дефініцію «література гіпотези» [10]. Фантаст Р. Хайнлайн дає таке визначення науковій фантастиці: «реалістичне міркування про можливі майбутні події, засноване строго на адекватному знанні реального світу, минулого і сьогодення і повного розуміння природи і значення наукового методу» [13].

У «Літературній енциклопедії термінів і понять» під редакцією Ніколюкіна А. знаходимо наступне визначення наукової фантастики: «Наукова фантастика – вид фантастичної літератури, заснований на припущенні, яке має раціональний характер, у якій за допомогою законів наукових винаходів, технічних винаходів або природи у рамках твору моделюється щось надзвичайне або надприродне, що не суперечить природничо-науковим поглядам того часу» [6, ст. 621-622].

А. Осипов у своїй книзі «Фантастика від а до я» зазначає, що наукова фантастика «це література образного вираження наукових, соціальних, естетичних гіпотез і гіпотетичної ситуації про минуле, сьогодення і майбутнє (стосовно різноманітних питань, які стосуються людини і суспільства), які можна логічно проектувати відповідно до явищ сучасності або сучасного світосприйняття, імовірних або допустимих в рамках мистецького експерименту, яким є твір. Особливість творів наукової фантастики полягає в тому, що в них розповідається, як правило, про те, що ще не існує в реальній дійсності, але не суперечить в принципі законам її розвитку або може виникнути при збігу тих чи інших обставин. Наукову фантастику робить те, що певні її допущення або припущення побудовані на основі логічних висновків, або з явищ сучасності, або з суми маловідомих фактів про минуле, які одержують у рамках художньої моделі імовірнісні ознаки» [8, ст. 166-167].

Є. Ковтун запропонувала у терміні «наукова» фантастика змінити слово «наукова» на слово «раціональна», оскільки прикметник «науковий» є не цілком коректним. Термін «раціональна фантастика» точніше, на її погляд, відображає особливість цього виду фантастичної літератури: раціоналістичність. Раціональна фантастика дещо ширша за наукову фантастику і складається двох підтипів фантастики: саме наукова («тверда», або науково-технічна) та соціальна фантастику.

Українська дослідниця С.Олійник на основі принципу модальності, під яким розуміється *відношення до дійсності* виділяє у фантастичній літературі фентезі (розповідає про абсолютно неможливе в реальності) й раціональну фантастику (ймовірне за певних обставин). Жанровими різновидами раціональної фантастики є наукова (прикладна) раціональна фантастика, а також соціально-психологічна раціональна фантастика, утопія, антиутопія, кіберпанк, постапокаліптика тощо.

За принципом модальності виокремлює наукову фантастику і О.Стужук. Вона стверджує, що метажанр фантастики містить у собі «мегажанр (фантастичний жанр, наукова фантастика, фентезі), як площину реалізації модальності» [11, ст. 64]. Таким чином, ця дослідниця відносить наукову фантастику до категорії мегажанру.

Наукову фантастику переважно не називають жанром у більшості присвячених їй наукових дослідженнях. Проте Катиш Т. у дисертаційній роботі «Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики» дає саме таке визначення НФ: «це жанр художньої літератури, що характеризується взаємозв'язком двох формально-змістовних планів: наукового і художнього, метою якого є художнє зображення вигаданого фантастичного світу як реально існуючого на підставі чотирьох ознак: фантастичності, науковості, орієнтації на сучасність і спрямованості у майбутнє» [4].

Отже, наукова фантастика – це підвид фантастичної літератури, в якому моделюється художній світ на принципах науковості і фантастичності. В українській літературі цей підвид фантастичної літератури виник наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. Наукову фантастику досліджувало багато вчених, а також письменників-фантастів, але загальноприйнятого визначення даного поняття і досі немає. Головним для наукової фантастики стало те, що ми охарактеризували б як «квазінауковість» – своєрідний прийом, що створює ілюзію доказової аргументації для фантастичного елемента в творі, окрім цього, фантастика – це «література міркувань», вона підштовхує до роздумів та моделювання гіпотетичних світів, технологій, подій, спонукає до осмислення тенденцій сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галина М. Старая, новая, сверхновая... [Электронный источник] / М. Галина – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/>
2. Гуревич Г. Беседы о научной фантастике [Электронный источник] / Гуревич Г. – Режим доступа: <http://www.rulit.net/>
3. Ефремов И. Наука и научная фантастика // Фантастика, 1962 год: Сб. / [Сост. К. Андреев]. – М.: Мол. гвардия, 1962. – С. 467-480.
4. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 [Електронне джерело] / Т.В. Катиш. – Д., 2004. – 19 с. – Режим доступу: <http://librar.org.ua/>
5. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – (Серія «Енциклопедія ерудита»). Т. 2: Літературознавча енциклопедія. – 624 с.
6. Николькин А.Н. Литературная энциклопедия терминов и понятий. – М.: Институт научной информации по общественным наукам РАН, 2003. – 1600 с.

7. Олійник С.М. Інтертекстуальні та жанрово-стильові параметри фантастики Олеся Бердника: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / С.М. Олійник. – К., 2009. – 20с.

8. Осипов А.Н. Фантастика от «А» до «Я» (Основные понятия и термины): Краткий энциклопедический справочник. – М., 1999. – 352 с.

9. Паншин К. Краткая история НФ / К. Паншин – Режим доступа: <http://fb2.booksgid.com/>

10. Разговор шел о фантастике. Об интервью с Кобо Абэ. // Иностранная литература. – 1967. – № 1. – С.264-266.

11. Стужук О. Художня фантастика як теоретична проблема / Стужук О. Слов'янська фантастика. – К.: 2012. – С. 52-66.

12. Стужук О.І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX-XX ст.) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06. / О.І Стужук. – Київ, 2006. – 14 с.

13. Шухрат А. Научная фантастика – проблемы определения (литературный обзор) [Электронный источник] / А Шухрат. – Режим доступа: <http://sibac.info/>

14. Davenport B. Inquiry to science fiction. – New York – London – Toronto, 1955. – 87 p.

Стаття надійшла до редакції 21.04.13.

Шкуров Е., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Научная фантастика в теоретическом дискурсе

В статье рассмотрены современные взгляды на научную фантастику в рамках литературоведческого дискурса. Исследован генезис и история научной фантастики. Рассмотрены позиции современных ученых и писателей-фантастов относительно природы и особенностей этого подвида фантастической литературы.

Ключевые слова: фантастика, научная фантастика, фантастиковедение, дискурс.

Shkurov E., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Science fiction in the theoretical discourse

The article deals with modern views about science fiction in the literary discourse. This research is about genesis and history of science fiction. The views of modern scientists and science fiction writers about an origin and features of this subkind of fiction are included.

Key words: fantasy, science fiction, fantasy Theory, discourse.